

“Tanpınar’ın Saklı Dünyası” Üzerine

Tanpınar’ın Saklı Dünyası Arayışlar-Keşifler-Yorumlar. Ed. Julian Rentzsch-İbrahim Şahin. Ankara: Doğu Batı Yayınları. 2018.

Ayşe Bülbül

Mainz Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Julian Rentzsch ve Osmangazi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. İbrahim Şahin’in editörlüğünde yayımlanan “*Tanpınar’ın Saklı Dünyası Arayışlar-Keşifler-Yorumlar*” isimli kitap, çoğunluğunu Türkoloji alanında çalışmalar yapan on altı ismin, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın düşünce dünyası üzerine getirdiği farklı bakış açılarını okuyucunun dikkatine sunduğu eserdir. Son zamanlarda Ahmet Hamdi Tanpınar’ın eserlerine artan ilgi özelde onun, genelde ise Türk edebiyatının uluslararası alanda tanınırlığına katkıda bulunmaktadır. Zira kitapta editör Julian Rentzsch olmak üzere üç ayrı yabancı yazarın makalesinin bulunması Tanpınar’ın uluslararası mecrada tanınırlığı adına sevindirici bir gelişmedir.

Editörlerin kaleme aldığı önsözde Goethe’nin de savunduğu *dünya edebiyatı* kavramı içerisinde Tanpınar’ın nasıl konumlandığı hususuna dikkat çekilmiştir. Zira bugün birçok *ulusal ya da uluslararası* tanınırlığı olan kişiler arasında Tanpınar’ın yerinin ne olduğu ya da ne olması gerektiği önemli bir tartışma konusudur. Hem Batı hem de Doğu edebiyatına hakim olan anlayışa göre, Tanpınar’ın entelektüel ve kültürler arası iletişimi edilgen değildir. Kendi kişisel donanımı ve her iki kültüre hakim olmasının yanı sıra Nobel’e layık bulunan ve bu vesileyle Türk edebiyatının tanınmasına katkı sağlayan Orhan Pamuk’un kalemini derinden etkilemiş olmasıyla da etken konumdadır. Buna mukabil, Türk yazın dünyasında Tanpınar, hak ettiği değeri günbegün bulmakla birlikte bu eserin hazırlanma aşamasında yabancı eleştirmenlerin sessiz kalması Batı dünyasının henüz Tanpınar’ı yeteri kadar tanımadığını göstermektedir. Avrupalı ve Türk bilim insanlarının Tanpınar’la ilgili makalelerini bir ciltte toplayan bu eser, onun halâ gün yüzüne çıkmamış *saklı dünyasına* açılan yeni bir pencere olarak değerlendirilebilir.

Tanpınar’ın eserlerini okumak, birçok alana da hakim olmak anlamına gelmektedir. Bu da edebiyat eleştirmenlerinin çok yönlü bir değerlendirme yapması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada yazarın eserleri “psikanalitik, sosyolojik, politik ya da felsefi” boyutlarıyla ele alınmıştır. Çeşitli örnek ve mukayeseler üzerinden yazarın düşünce dünyasındaki kırılma noktalarına değinilmiştir. Örneğin, Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* isimli romanı, Thomas Bläicher tarafından *20. yüzyılda atomla birlikte parçalanmış benliğin* tüm dünya romanlarında olduğu gibi bu romanda da karşımıza çarpıcı bir dille çıktığını vurgulamaktadır. Bu da aslında Tanpınar’ın eserlerini niçin *dünya edebiyatı* eserleri içinde

saymamız gerektiği sorusunu da yanıtlamış olmaktadır . Martin Heinz ise zamanın insanı bir yerde özgürleştirirken bir yerde nasıl köleleştirdiğini, zamanın ölçütünün para olması (time is money) yanılığısı üzerinden ele almış ve romanı “para-zaman-bürokrasi” açısından incelemiştir. Aynı romanı Süreyya İlkılıç , Tanpınar’ın Kafka okumaları bilgisine dayanarak zamanı algılamalarındaki benzerlik ve farklılık açısından incelerken bir başka makalede M. Narlı romandaki enstitüyü “Delilik Atölyesi” şeklinde adlandırarak eserin kendi içindeki paradokslarını sorgulamaktadır. Romanla ilgili yapılan çıkarımların birçoğu psikolojik ya da toplumsal değerlendirmelere dayanmaktadır. Bu yazıların dışında A. Saygılı ise doğrudan sosyolojik bir değerlendirmeye *bürokrasiye* gönderme yaparak esere katkıda bulunmaktadır.

Eser, yazarın birçok kurgusal yapıtını değişik açılardan incelemektedir. Bunun dışında “edebiyatın bir toplumu nasıl şekillendirdiği ya da tersi bir okumayla toplumun yazarı nasıl etkilediği” konusu da özelden Tanpınar üzerinden gündeme getirilmiştir. Sosyolog yazar Besim Dellaloğlu “*İkondan Kanona Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Türkiye Macerası*” isimli yazısında edebiyatın bu işlevi üzerinde durmaktadır. Birçok yabancı kaynakla zenginleştirdiği yazısında edebiyatın “toplum inşa edici, sistem oluşturucu, kurucu” yönüne gönderme yapmaktadır. Aynı yazıda kanon kavramını da irdeleyen yazar Batı edebiyatında yerleşik olan kanon kavramının bizdeki durumunu eleştirel bir dille gündeme getirmektedir. Dellaloğlu’na göre edebiyat eleştirisinin yokluğu ve edebiyata yaklaşımının ideolojik zeminde kalması kanonların da “mahalliden” “ulusal”a dönüşmesine engel olmaktadır.

Tanpınar’ın eserleri dilsel, tematik ya da kurgusal olarak incelenmesinin dışında onun okuyup *etkilendiği* yazarlar ile arasındaki edebi ortaklığa da değinilmektedir. Editör Julian Rentzch “Huzur’un Faustçu Bir Okunuşu” isimli makalesinde dünyaca ünlü yazar Goethe ile Tanpınar arasındaki benzerliği metinlerarasılık bağlamında incelemektedir. Sistemli bir şekilde kaleme aldığı makalesinde yazar, öncelikle edebiyat tarihindeki “Faust” manzumesinin Goethe’deki yorumunu detaylandırmaktadır. Daha sonra “Homunculus” figürü üzerinden bu iki metin arasındaki benzer pasajları karşılaştıran yazar, tüm bu yorumların sonucunda bu manzumelerin Huzur romanını etkilediği savına ulaşmaktadır. Bir diğer makalede ise Micheal Hoffmann Huzur romanının “genişletilmiş dünya edebiyatı” anlayışından müllhem, dikkate değer olduğunu dile getirmektedir. Makalede Walter Benjamin-Orhan Pamuk ve Tanpınar’ın modernizmin insan ve şehir (İstanbul, Paris) üzerindeki etkisi çeşitli argümanlarla desteklenmektedir. Yazar daha sonra “Huzur” ve “*Rilke’nin Malte Laurids Brigge’nin* notları romanını “*Modern Karşıtı Modernizm/ Kültür Eleştirisi/ Büyükkent Deneyimi, Yoksuluk Övgüsü, Sanat Metafiziği, Mistisizm ve Dil*” bağlamlarında mukayese etmektedir. Goethe ve Rilke’nin yanısıra Süreyya İlkılıç da Kafka ve Tanpınar ilişkisini tersten bir okumayla ayrı modernleşme sürecine uğramış (ya da modernleşmeye çalışan bir toplumda yazar olarak Tanpınar) ve dolayısıyla da zamanı ve saati farklı algılayan iki yazar olarak değerlendirmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, kitapta sadece Batılı yazarlarla mukayesesi olarak ele alınmamaktadır. Kitaba Murat Gülsoy “*Allahsız Bir mistiğin Gece Yolculuğu: Abdullah Efendi’nin Rüyları*”, Emel Kefeli “*Tanpınar’ı Bir Kent Yazarı Olarak Okumak: “Huzur ve Sahnenin Dışındakilerde’de Şehir Betimlemeleri*”, Mustafa Kurt “*İkiz Hayaletler :Tanpınar’da Parapsikolojik ve Metafizik İlgiler*”, Hayrettin Orhanoğlu “*Kendilik Değişmeleri Üzerinden Bir Bilinç Okuması: Tanpınar’ın*

Aynasında Gerçekliğin İkiz Rüyaları, Şaban Sağlık “*Öznenin Parçalanışı*” ve “*İç İnsan*”, Özgür Taburoğlu ise “*Mazi Parçaları : Tanpınar’da Işık ve Ses*” isimli yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır.

Tüm bu yazılarda yazarın eserlerini kaleme alırken kullanmış olduğu simgesel dilin özellikleri örneklendirilmektedir. Editör İbrahim Şahin “Epistemofil Tanpınar” isimli yazısında Tanpınar’ın sıkça kullandığı dil oyunlarını “bilme ve bildirme” sürecinden yola çıkarak anlamlandırmaktadır. Tanpınar’ın bilmeye ilişkin süreçleri dili figürelleştirilmesiyle ilişkilendiren Şahin, dilin mistik olandan seküler olana evrilmesini onun zihniyet dünyasındaki değişikliğe dayandırmaktadır. Dilin farklı imkanları olan “benzetme, alegori, imge, metafor, kavram, sembol” kullanımı bilmenin farklı tezahürleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Yaşadığı dönemde “sükût suikasti”ne uğradığını düşünen yazarın bugün birçok aydın çevre tarafından sahipleniliyor oluşu Türk edebiyatı açısından önemli bir kazanımdır. “Weltliteratur/ dünya edebiyatı kavramı ulusal sınırları aşan edebiyat” gerçeği açısından düşünüldüğünde elimizdeki dört yüz on iki sayfalık eser bu kavrama katkı sağlaması açısından oldukça önemlidir. Yabancı eleştirmenlerin Tanpınar’ı tanımaları okuyup değerlendirmeleri günden güne artarak çoğaldıkça yazar hak ettiği değeri uluslararası edebiyatta da bulmuş olacaktır.